

SZEMLE

Paul Garde

A balkáni beszéd. Szavak és emberek

Paul Garde: *Le discours balkanique. Des mots et des hommes.*
Fayard, Paris, 2004.

Mi a különbség a nationalité (nemzetiség) és a citoyenneté (állampolgárság) között? Ezek a szerző hazájában, Franciaországban például azonos fogalmak, de ó, mekkora bajforrások a Balkánon! Például, ha valaki macedóniai albán, akkor albán nemzetiségű, de macedón állampolgár. Ha azt mondanánk rá, hogy albán, akkor a macedónok szemében Albániának lenne az állampolgára. De nehogy azt mondjuk egy macedóniai albánnak, hogy ő macedón! Jól megjárnánk...

Így osztja meg velünk *Le discours balkanique* című könyvében a balkáni régióról és nyelvekről szerzett alapos ismereteit Paul Garde szlavista nyelvész- és irodalomprofesszor (Provence-i Egyetem – Yale – Columbia – Genf), aki hosszú idő óta szinte minden évben megfordult a hajdani Jugoszlávia térségében. E sokat utazó nyelvész most minket invitál egy igen érdekes utazásra olyan *discours*-okon (beszédeken) keresztül, amelyek a balkáni országokból származnak, vagy amelyek Nyugat-Európában hangzanak el a Balkánról.

Meddig terjed a „Balkán”?

Az utazás az első részében a történelembe vezet vissza, ennek tükrében mutatja meg a szerző: milyen kényes kérdés a Balkán elhatárolása. Milyen területet is fed a „Balkán” szó? Félsziget Délkelet-Európában, vagy talán egy hegylánc neve Bulgáriában? Hozzá tartozik-e a Balkánhoz például Románia, és ezen belül Erdély?

Ezután Garde a nemzetnél, annak kétféle – etnikai és polgári – fogalmánál időzik, továbbá azt vizsgálja meg, hogy mi az összefüggés nemzet és nép, állam és etnikum között. Jugoszlávia példáján felvázolja az etnikumok hierarchiáját és az e mögött rejlő nacionalista problémákat. Vajon miért volt az, hogy a macedónoknak joguk volt saját köztársaságra, ugyanakkor a koszovói albánoknak csak autonóm tartományra?

„Neves” nemzetek és régiók

Az általános fogalmak felől az egyediekhez vezet tovább az út: a második részt a nemzetnevek kérdésének szenteli a szerző. A nemzetnév e térségben valóságos kultusz, időnként szélsőséges szakralizáció tárgya. Ki görög, török, albán, román vagy valach?

E kérdés tárgyalása után egy tanulságos nyomozást követhetünk végig, melyben a térképek és az etimológia szolgálnak nyomravezetőül: vajon leszármazottai-e az albánok az illíreknek, akik ebben a régi római tartományban (provinciában) éltek...

Megismerkedünk a diaszpórákkal: a zsidókkal és a cigányokkal; s a szerző nem feledkezik meg a kisebbségekről, köztük rólunk, magyarokról sem. Ezután tér csak rá Garde a délszlávokra (etimológiailag: *jugoszlávok*). A délszlávok sajátos jellemzője, hogy egyes csoportjaik nehezen határolhatók el egymástól – különösen az olyan területeken, mint Krajina és Macedónia, ahol a nyelvek nagymértékben vegyülnek egymással, így a különféle nyelvű emberek könnyen megértik egymást. Az elhatárolás kérdését tovább bonyolítja a vallási hovatartozás is.

A harmadik rész a régiók, városok neveivel kapcsolatos problémákkal foglalkozik, amelyek mögött kirajzolódik a területi hovatartozás vitája is. A szerző által felhozott változáslisták rávilágítanak: mekkora térről volt itt szó. Ezután magukról a nyelvekről ír Garde: vajon a macedón különbözik-e a bolgártól, a moldáv a románától, a horvát és a bosnyák a szerbtől? E viták mögött a nemzeti azonosság problémái húzódnak meg, s bizonyára ezért fejezi be Garde a művet az ősök kényes kérdésével: kinek vannak a térségben a legrégebbi ősei, vagy ki igényelheti a legnagyobb történelmi legitimitást?

Aki azt gondolná, a könyv a dolgok és személyek helyett „csak” a szavakról értekezik, kellemesen csalódhat: a szavak menet közben – bár szokatlan sorrendben – feltárják a balkáni országok egész történetét és földrajzát, a köztük lévő vitákkal együtt, lettek legyen azok békések vagy erőszakosak. Megtanulhatunk a szavak helyett a mögöttük meghúzódó valóságra fókuszálni, s képessé válhatunk arra, hogy soha ne üljünk fel az ezekben a vitákban ismétlődő retorikai elragadtatásoknak.

Mit vesz el a könyv a magyar olvasótól – és mit ad cserébe?

Mi magyarok természetesen némi elfogultsággal olvassuk Garde művét, amely bizony nem erősíti meg nemzeti önérzetünket. Mi tudjuk, hogy Magyarország a középkorban egy jelentős ország volt, egy súlycsoportban

az akkori Angliával, Franciaországgal, de legalábbis Lengyelországgal, és mint ilyenek, természetesen a Balkánon is komoly érdekeltségei voltak.

Ebből a könyvből aligha derül ki, hogy Magyarország meddig terjedt, és milyen befolyással rendelkezett virágkorában.

Szembesülnünk kell azzal, hogy – legalábbis a történet ezen értelmezése szerint – statisztika szerepre vagyunk kárhóztatva.

Ez akkor is így van, ha tudjuk, hogy a szerző a legkevésbé sem magyar-ellenes; például a magyar és a román történészek közti elsőbbségi vitában egyáltalán nem hajlik a román verzió felé. Hogy a háttérben maradunk, az sokkal inkább azt illusztrálja, mennyire nem jó Magyarország marketingje. Az, hogy a könyvben levő elírások 90 százaléka a magyar nevekben fordul elő, szintén ezt tükrözi vissza.

A szerző ezenkívül többször is kifejezi sajnálkozását amiatt, hogy a császári csapatok, amikor visszafoglaltak egy területrészt a töröktől, hány mecsetet, minaretet romboltak le – például Horvátországban, Szerbiában, amely akkor lényegében Magyarország volt. Számunkra ez a látásmód messze nem természetes. Garde úgy tekint a muzulmán vallásra, mintha éppolyan őshonos lenne a Balkánon, mint más vallások, noha ez nincs így: sem az albánok, sem a bosnyákok nem voltak muzulmánok a hódítások előtt, csupán később vették fel ezt a vallást.

No és a történelmi témájú térképek! Nehéz hozzászoknunk, hogy – szemben a nálunk meghonosodott gyakorlattal – a szerző szinte mindegyiken feltünteti a jelenlegi határokat is. Ez pedig, lévén, hogy mindig a mi kárunkra van, kellemetlen meglepetés, amikor Garde egy – mondjuk – 18. századi témát illusztrál.

Nem árt ugyanakkor néha egy ilyen tükörbe is belepillantani, melyet olyan ember tart elénk, aki – még egyszer hangsúlyozzuk – irántunk alapvetően *jóindulattal* viseltetik.

Nem árt továbbá az sem, ha túllépünk a Balkánnal kapcsolatos jellemző sztereotípiáinkon. „Ha a balkáni ellentéteket sikerül saját előítéleteinknek megfelelő, leegyszerűsítő sablonok helyett megfelelő komolysággal (ami nem jelenti azt, hogy humortalanul) vizsgálni, akkor kiléphetünk önmagunkból, és megtanulhatjuk tisztelni ezeket a népeket, amelyeket nálunk túlságosan gyakran leereszkedően kezelnek.” – foglalja össze a bevezető végén Garde könyvének lényegi üzenetét.